



DZMITRY WIĆKO*

<https://orcid.org/0009-0009-1072-9659>O PRACY DOKTORSKIEJ
TOMASZA GRALI**

Jednym z podstawowych tematów w dziejach Wielkiego Księstwa Litewskiego, dotąd w całości niezbadanym, jest konflikt wewnętrzny z końca XVII – początku XVIII w. Dlatego kiedy w 2017 r. na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu została obroniona rozprawa doktorska mgr. Tomasza Grali pt. „Stronnictwo saskie na Litwie w pierwszym okresie panowania Augusta II”, zwróciłem na nią uwagę, ponieważ chronologicznie obejmuje okres wspomnianego konfliktu oraz wielkiej wojny północnej (jak zapowiada autor pracy, do 1706 r., w rzeczywistości jednak do 1708 r.)¹. Po zapoznaniu się z rozprawą byłem jednak nieprzyjemnie zaskoczony zarówno jej poziomem, jak i odnalezieniem fragmentów swoich artykułów i prac innych autorów, wykorzystanych bez właściwego udokumentowania.

Zdumienie budzi już tytuł pracy: na pierwszy rzut oka może się wydać, że autorowi chodzi o tzw. republikantów litewskich, którzy w wymienionym okresie współpracowali z Augustem II. W rzeczywistości okazuje się, że T. Grala, pisząc o „stronnictwie saskim”, ma na myśli ogół elity litewskiej, która jego zdaniem w pierwszych latach panowania Augusta II należała do jednego stronnictwa². Jest to wizja niespotykana dotąd w historiografii. Z reguły mówi się

¹ Od 14 XI 2017 r. jest dostępna również online na stronie Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/daeb2d64-4969-4121-b1c6-dab0061a1778> [dostęp z 17 X 2025 r.].

² „Układ sił na Litwie odbił się na postawach przedstawicieli litewskiego narodu politycznego podczas rozgrywek elekcyjnych i doprowadził w konsekwencji do zachowania w Wielkim Księstwie dwóch ośrodków władzy, skupionych w pierwszych latach panowania Augusta II

* Badacz niezależny

zmiejavik@gmail.com

** Od Redakcji: Polemiczny tekst Dzmitra Wićki jest szczególnie, ponieważ dotyczy nieopublikowanej rozprawy doktorskiej. W przekonaniu Redakcji „Zapisek Historycznych” z uwagi na to, że recenzowana rozprawa jest dostępna w Internecie i może być cytowana w badaniach naukowych, opublikowanie niniejszej krytyki, poddającej pod dyskusję treść pracy i warsztat Tomasza Grali, jest uzasadnione troską o jakość badań naukowych.

Nadesłany 24.02.2024; Nadesłany po poprawkach 17.06.2025; Zaakceptowany 18.09.2025

o dwóch wzajemnie wrogich stronnictwach w Wielkim Księstwie Litewskim: sapieżyńskim i właśnie republikantów. Okres ten przeszedł do historii jako okres wojny domowej na Litwie. Mamy więc w omawianej rozprawie absurdalną sytuację, wedle autora pracy bowiem wrogie sobie stronnictwa toczyły zacieklą wojnę, a jednocześnie tworzyły jedno stronnictwo. O tym, którego nazwa wywodzi się od obcego państwa (stronnictwie: rosyjskim, francuskim, austriackim itd.), zwykle mówi się w kontekście orientacji politycznej w czasie elekcji i bezkrólewia, a także działalności opartej na wsparciu obcych mocarstw. Wprowadzenie nowych określeń stronnictw istniejących w okresie panowania Augusta II nie jest tu niczym uzasadnione, a tytuł pracy nie oddaje podziałów politycznych istniejących wówczas na Litwie. Gdyby autor chciał zaproponować nowe spojrzenie na tę sytuację, musiałby najpierw przeanalizować, na ile te siły były samodzielne, czy w swojej działalności skupiały się przede wszystkim na osiągnięciu własnych celów, czy były tylko narzędziem polityki dworu, czy ze sobą współpracowały itd. Nie jest nawet do końca jasne, o ile stronnictw autorowi rozprawy chodzi, ponieważ wymiennie pisze o jednym lub dwóch stronnictwach (s. 11, 14). Po dość obszernych wywodach definicję „stronnictwa królewskiego” przytacza w przypisie 21. Jego zdaniem obóz królewski czy stronnictwo królewskie „obejmuje polityków mających możliwość częstego przebywania przy królu, wpływu na jego decyzje oraz ugruntowaną pozycję polityczną”. Po pierwsze, przebywanie przy królu zależy w dużym stopniu od funkcji pełnionej przez magnata, nawet więc opozycyjnie nastawionym senatorom zdarzało się często bywać przy monarsze z racji pełnionych obowiązków. Po drugie, w stosunku do Litwy, ze względu na odległość, przebywanie na dworze nie było czynnikiem decydującym. Trudno więc bez zastrzeżeń zaakceptować to kryterium. Zresztą autor nie bierze go za punkt wyjścia i nie próbuje prześledzić, jak było w badanym przez niego okresie, uznając po prostu, że od momentu uznania Augusta II za króla polskiego wszyscy Litwini tworzyli jedno stronnictwo. To tylko przykład chaosu w metodologii i faktografii, który cechuje całą rozprawę T. Grali.

Dotychczasowa literatura przedmiotu na pierwszy rzut oka została omówiona obszernie. Po lekturze jednak okazuje się, że głównie zostały przywołane prace poświęcone szeroko rozumianej tematyce badań społeczno-politycznych

w jednym stronnictwie królewskim”; Tomasz GRALA, Stronnictwo saskie na Litwie w pierwszym okresie panowania Augusta II (rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Poznań 2017, s. 6. W tym i dalszych fragmentach nie jest jasne, co autor rozumie pod określeniem „ośrodki władzy”, gdyż nigdzie nie zostało ono wytłumaczone. Zob. też *ibid.*, s. 10 w odniesieniu do całego wieku XVII: „Ośrodki władzy politycznej wchodziły w różnego rodzaju układy, gdyż żaden nie był na tyle silny, aby działać samodzielnie, a w skali prowincji i ogólnokrajowej potrzebował łaski królewskiej”.

historii Rzeczypospolitej (s. 20–35). W rozprawie, która dotyczy historii Litwy na przełomie XVII i XVIII w., powinno być wyraźnie wyodrębnione omówienie bogatej literatury poświęconej walce stronnictw politycznych w Wielkim Księstwie Litewskim w tym okresie.

O poziomie badań świadczą przede wszystkim przytoczone źródła. Dobrze, że wykorzystano akta wiszeńskie i inne z terenu Korony (s. 36–38), ale zastanawiające jest nieskorzystanie z największego i jedyne do dzisiaj wydanego zbioru materiałów sejmikowych z Wielkiego Księstwa Litewskiego dotyczącego tego okresu, czyli akt brzeskolitewskich³. Ewentualnie można byłoby skorzystać z oryginalnych akt sejmikowych znajdujących się w księgach sądowych dotyczących tego oraz innych powiatów, ale autor rozprawy tego też nie zrobił. Prawdopodobnie uważa on, że wydane w serii „Metryka Litewska” rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego to Metryka właściwa. Na tej podstawie twierdzi, że z niej skorzystał (s. 25, 204). W rzeczywistości są to materiały luźno związane ze zbiorem, czyli archiwum kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego, znajdującym się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, którego kopie z kolei przechowywane są w archiwach w Mińsku i Wilnie. Jest to ogromny i bardzo cenny zbiór. Niemniej bez znajomości tego, czym jest Metryka Litewska, trudno sobie wyobrazić badania lituanistyczne dotyczące okresu nowożytnego.

Praca naukowa o Wielkim Księstwie Litewskim w czasach nowożytnych wymaga kwerendy archiwalnej w państwach powstałych na jego obszarze i autor zdaje sobie z tego sprawę (s. 41). Tymczasem wykorzystał on zaledwie dwie jednostki z zasobów Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich (s. 465). Z pierwszej jednostki (fond 17, była 177), jak podaje w wykazie źródeł, skorzystał tylko z jednej karty: 152v. Nie wiem, czy autor jest świadomy tego, ale była (sprawa) 177 to rękopiśmienna kronika konfliktu na Litwie w interesującym nas okresie, która liczy kilkaset stron. Trudno uwierzyć, że pracując z tak cennym źródłem, T. Grala pokusił się jedynie o wykorzystanie zamieszczonej tam kopii postanowienia puzewickiego z 1698 r. (które na dodatek istnieje w postaci drukowanej i jest autorowi znane), a nawet tylko z jednej karty tego postanowienia. Zresztą nie wiadomo, o co chodziło T. Grali, ale przypis jest błędny – informacji o zaprzysiężeniu przez Sapiehów koekwacji, jak twierdzi autor rozprawy (s. 119), na tej karcie bowiem nie znajdziemy. Co prawda, jest jeszcze jeden przypis z przywołaniem innej karty (148v) z kopii tego postanowienia (s. 289), ale tym razem jest to cytat za Gintautasem Sliesoriūnasem

³ *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбору древних актов в Вильне*, т. 4: *Акты Брестского городского суда*, Вильна 1870 [*Akty, wydawajemyje Wilenskoju archieograficznej komissijeju dla razboru driewnich aktow w Wilnie*, t. 4: *Akty Brestskogo grodzkiego suda*, Wilna 1870].

(przytoczono nawet numer przypisu z artykułu litewskiego badacza, w którym powołuje się on na tę kartę)⁴.

Druga jednostka (sygn. L-17/2-34) z zasobów Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk, zgodnie z twierdzeniem autora, zawiera różne interesujące materiały (s. 41), z których w rozprawie wykorzystano „Manifest” Kazimierza Jana Sapiehy z 1699 r. oraz „Glossę” na ten manifest, czyli dwa starodruki (dostępne również w Polsce)⁵. Również tu rzekomo znajdują się: list starosty żmudzkiego Ogińskiego do Sadowskiego, list kasztelana witebskiego Kocięła do biskupa wileńskiego Brzostowskiego oraz uniwersał Ogińskiego do wojska koronnego. Nie podano dat tych dokumentów, więc trudno nawet powiedzieć, o jakie konkretne listy czy uniwersały chodzi. W każdym razie T. Grala nie powołuje się w tekście rozprawy na te materiały, brakuje ich również w bibliografii i spisie wykorzystanych źródeł. Sygnatura jednostki wskazuje, że jest to dział ksiąg rzadkich. W przeglądzie materiałów archiwalnych we wstępie autor wspominał również o korespondencji przechowywanej w tej bibliotece (s. 41), ale nie podał, o jaką korespondencję chodziło, i z niej nie skorzystał. Wzmianka służy prawdopodobnie temu, żeby czytelnik odniósł wrażenie, że materiałów wykorzystano więcej od tych, do których T. Grala rzeczywiście dotarł. Podsumowując, na tej podstawie można sformułować tezę, że autor omawianej pracy nie korzystał bezpośrednio z oryginalnych materiałów rękopiśmiennych przechowywanych w litewskich archiwach i bibliotekach.

Nie lepiej jest ze zbiorami polskimi. Według autora „w Archiwum Radziwiłłów w AGAD w Warszawie na szczególną uwagę zasługują zbiory listów, ordynanse, uniwersały przechowywane w dziale II (zwłaszcza f. 354), V (rkps 18581)

⁴ Gintautas Sliesoriūnas, pisząc o zawartej w postanowieniu intencji powołania urzędu generała Wielkiego Księstwa Litewskiego, oprócz drukowanej wersji tego aktu powołał się również na jego kopię zamieszczoną w rękopisie: Gintautas SLIESORIŪNAS, *Apogeu wojny domowej i wprowadzenie konfederackiej formy rządów w Wielkim Księstwie Litewskim (1700–1703)*, [in:] Социальные группы и их влияние на развитие общества в XVI–XIX веках [Socjalne grupy i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku, sost. / red. Tamara BAIRAŠAUSKAITĖ, Vilnius 2015, s. 130, przyp. 23. Nie wiadomo, po pierwsze, jaki sens miało przywoływanie tego źródła i tej konkretnej karty za badaczem litewskim, a po drugie, po co odwoływać się tylko do rękopiśmiennej kopii starodruku, pomijając sam ten druk.

⁵ Oprócz tego autor wymienia tu „Postanowienie olkienickie” (tj. *Postanowienie generalne Stanów W.Ks.Lit. [...] pospolitym ruszeniem pod Olkinikami uchwalone*, Wilno 1700). Katalog druków litewskich tej biblioteki notuje to postanowienie kilka razy, ale z innymi sygnaturami: XVI–XVII a. *lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Katalogas / Lithuanica saeculi sexti decimi et septimi decimi ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Lithuaniae*, sud. / concinnaverunt Daiva NARBUTIENĖ, Violeta RADVILIENĖ, Dalia RAUCKYTĖ-BIKAUSKIENĖ, Vilnius 2007, s. 212–213. W spisie tytułów źródeł w odróżnieniu od dwóch pierwszych druków („Manifestu” i „Glossy”) nie zaznaczono, że wykorzystano egzemplarz „Postanowienia olkienickiego” z tej biblioteki. Natomiast nie wiadomo, dlaczego podano ten druk dwa razy (T. GRALA, op.cit., s. 489).

i VI (II-51 a)” (s. 38). Jak widać, autor nie orientuje się w tym zespole. Fond 354 nie może być przechowywany w dziale II, bo to jest numer całego zespołu Radziwiłłów. Dowodzi tego również bibliografia („Źródła rękopiśmienne i drukowane”, s. 464). Dział II, nie wiadomo, z jakich powodów, jest tu podany dwa razy. Jeden raz w jego składzie znajdujemy fond 354. Drugi raz obserwujemy podział tego działu na teki (wymieniono tylko tekę 13) oraz jednostki, księgi, znowu jednostki i znowu w jego składzie mamy fond 354. Na dodatek połowa tego działu wchodzi w skład Archiwum Radziwiłłów, połowa – nie.

Ponadto dział V (korespondencja radziwiłłowska) zawiera ogromną liczbę informacji, które autor mógłby wykorzystać w swojej pracy. Dotyczy to również listów Michała Serwacego Wiśniowieckiego (nr 17503) oraz Ludwika Konstantego Pocieja (nr 11913) do Karola Stanisława Radziwiłła, wspomnianych we wstępie rozprawy (s. 38–39). Przechowywana w archiwum korespondencja tych (oraz wielu innych) osób dotyczy całego okresu, jaki obejmuje praca, i porusza wiele różnych kwestii związanych z jej tematem. Niestety treść listów Wiśniowieckiego i Pocieja została zaczerpnięta nie z materiałów przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych (AGAD), jak twierdzi autor, a z artykułu G. Sliesoriūnasa o zajęciu Wilna przez Szwedów w 1702 r.⁶ Korespondencja Wiśniowieckiego z pierwszego okresu panowania Augusta II liczy około 350 stron. Począwszy od 1700 r., książę Michał, często kilka razy w miesiącu, pisał do Radziwiłła na temat różnych wydarzeń politycznych i wojennych. Znajdują się tu zarówno informacje o przebiegu zjazdów, trybunałów i sejmików, jak i wiadomości z pól bitew. Z korespondencji tej wykorzystano zaledwie dwa listy: z 25 III i 5 V 1702 r., dotyczące wydarzeń związanych z zajęciem Wilna, a wcześniej wykorzystanych w artykule G. Sliesoriūnasa. Grala nie omawia ich szerzej, powtarzając za litewskim badaczem treści zawarte w tych źródłach⁷. Należało więc się powołać na artykuł G. Sliesoriūnasa, który wprowadził te informacje do obiegu naukowego. Sądząc po lekturze pracy T. Grali, artykuł ten jest mu dobrze znany. To samo dotyczy korespondencji Pocieja, która za lata 1698–1706 liczy 170 stron. Z tego bogactwa wykorzystano tylko trzy listy z kwietnia oraz jeden z maja 1702 r., które również dotyczą walk wokół Wilna w tymże roku i wcześniej także zostały wykorzystane w artykule G. Sliesoriūnasa⁸. Z żadnych innych listów tych osób T. Grala nie skorzystał.

⁶ Gintautas SLIESORIŪNAS, *The First Occupation of Vilnius during the Great Northern War*, Lithuanian Historical Studies, vol. 14: 2009, no. 1, s. 71–104, DOI: <https://doi.org/10.30965/25386565-01401006>.

⁷ Por. fragmenty: *ibid.*, s. 75, przyp. 9–10 oraz T. GRALA, *op.cit.*, s. 339–340, przyp. 1559–1560; a także G. SLIESORIŪNAS, *The First Occupation of Vilnius*, s. 91–92, przyp. 67, 71 oraz T. GRALA, *op.cit.*, s. 231–232, przyp. 1049, 1051.

⁸ Listy z 14, 20 i 30 (?) IV oraz z 14 V 1702 r. Jako miejsce napisania trzech pierwszych listów u T. Grali podano „z obozu wojskowego”, co jest tłumaczeniem z artykułu G. Sliesoriūnasa, gdzie użyto angielskiego zwrotu „from the military camp” (w oryginale jest „w obozie”).

Zapożyczenia tej korespondencji są dość liczne i obejmują fragmenty tekstu, opatrzone w rozprawie przypisami: 1048, 1049, 1051, 1052, 1559, 1560, 1571, 1572, 1573, 1574, 1577, 1578, 1580 i 1581⁹. Przy okazji listów Wiśniowieckiego G. Sliesoriūnas omyłkowo podał, że korzystał z pierwszej części tej korespondencji, a w rzeczywistości jest to część druga. Błąd ten został przez T. Gralę powtórzony, co wyraźnie wskazuje, że nie dotarł on do oryginałów przechowywanych w AGAD, a przytoczył je z artykułu G. Sliesoriūnasa¹⁰. To samo dotyczy formy zapisu. Zgodnie z zasadami czasopisma „Lithuanian Historical Studies”, w którym ukazał się artykuł G. Sliesoriūnasa, w przypisach przy nazwiskach nadawców i adresatów korespondencji za pierwszym razem podaje się ich inicjały, a następnie – tylko nazwiska. Grala zapożyczył fragmenty opatrzone przypisami bez inicjałów i tak je zostawił w swojej pracy, dlatego nadawcy i odbiorcy pozostali u niego bez imion, tylko z nazwiskami.

Poniżej podaję kilka przykładów, jak wygląda tekst T. Grali w porównaniu z tekstem artykułu G. Sliesoriūnasa. Widzimy tu, że czasem użyto synonimów lub wyrazów bliskoznacznych (zaznaczone na szaro), poszczególne fragmenty przeniesiono (podkreślone), a niektóre fragmenty usunięto (przekreślone).

G. SLIESORIŪNAS, <i>The First Occupation of Vilnius</i> , s. 75.	T. GRALA, Stronnictwo saskie, s. 339–340.
1	2
The battle of Darsūniškis intensified military operations. Višnioveckis perceived that he rather than Oginskis was the main Swedish target. Therefore he sought to link up with the starosta of Žemaitija's <u>division</u> at that time mustered in the powiat of Ašmena. After the link-up <u>he</u> planned inroads into Žemaitija.⁹ Višnioveckis' forces retreated to Ašmena through Vilnius, and thus the <u>capital of Lithuania</u> found itself in the centre of Swedish attention. Incidentally <u>the occupation of Vilnius had already been planned earlier</u>. The soldiers taken prisoner in the battle	Szwedzi po tej przegranej zintensyfikowali swoje działania militarne, co niepokoiło Wiśniowieckiego, zdaniem którego to on a nie Ogiński miał stać się głównym celem ataku. Dlatego też, chciał połączyć swe oddziały ze starostą żmudzkim zbierającym <u>swe siły</u> w powiecie oszmiańskim. Po planowanym połączeniu <u>Wiśniowiecki</u> zamierzał wyruszyć na Żmudź¹⁵⁵⁹. Cofał się przez Wilno do Oszmiany, co skierowało uwagę dowódców szwedzkich na <u>miasto</u>. Jednak jak wynikało z zeznań pokonanego

⁹ W artykule G. Sliesoriūnasa to są fragmenty opatrzone przypisami: 66, 67, 71, 72 (u T. Grali dwa połączono w jeden – przyp. 1051), 73, 9, 10, 27, 35, 42, 43, znowu 66, 67, 70, 71 (ponownie połączone u T. Grali w jeden – przyp. 1580) i 73.

¹⁰ Sygnatura została przy tym przez T. Gralę pierwsze dwa razy obcięta – zamiast 17503/I jest 175/I (zob. T. GRALA, op.cit., s. 231–232). Tak również podano ją w wykazie źródeł.

1	2
of Darsūniškis and their general Alexander Hummerhjelma confessed under interrogation that the Swedes had planned a march from Kaunas to Vilnius [...]. Charles XII, at that time staying in the Bilevičius estate in Žemaitija, was waiting for the Sapiegas there and then all of them had to march towards Vilnius.¹⁰ ⁹ Višnioveckis to Radvila, letter of 25 March 1702 from Stakliškės, AGAD, AR, V, nr. 17503 / I, pp. 29–38. ¹⁰ [...], ibid.	pod Druszkieniszkami gen. Alexandra Hummerhjelma zajęcie Wilna było planowane wcześniej. Zamierzano z kierunku Kowna wyruszyć na Wilno po uprzednim połączeniu się z Sapiehami, których w Bielewiczach, majątku Bilewiczów na Żmudzi oczekiwał Karol XII¹⁵⁶⁰. ¹⁵⁵⁹ List Wiśniowieckiego do Radziwiłła ze Stokliszek, 25.03.1702, AGAD, AR, dz. V, nr 17503?I [!], k. 29–38. ¹⁵⁶⁰ Ibidem.

Jeden duży fragment powtarza się w pracy dwa razy¹¹. Nie przytaczając go w całości, podaję dla porównania tylko początek.

G. SLIESORIŪNAS, <i>The First Occupation of Vilnius</i> , s. 91–92.	T. GRALA, Stronnictwo saskie, s. 342–343 (to samo na s. 231–232).
1	2
The deputies of the Tribunal supporting the Republicans had retreated to Minsk and there led by the palatine of Trakai Mykolas Kazimieras Katilas (Michał Kazimierz Kocięł) held their own session immediately dissolving it until July due to an extraordinary situation in the country and the total call-up of the gentry (<i>pospolite ruszenie</i>).⁶⁶ Fourteen deputies of those previously gathered in the capital withdrew to Minsk. There were only those whom the Swedes had brought from Žemaitija and several sympathizers of the Sapiegas. [...]	Z grona deputowanych, czternastu sprzyjających republikantom wycofało się do obozu do Mińska i pod wodzą wojewody trockiego Michała Kazimierza Kocięł zawiązali własną sesję. Została ona zalimitowana do lipca ze względu na wyjątkowo trudną sytuację w kraju, ponadto zwołano pospolite ruszenie¹⁵⁷⁷. Z kolei w Wilnie zebrała się grupa deputatów przywiezionych przez Szwedów ze Żmudzi oraz stronników Sapiehów.

¹¹ Zob. T. GRALA, op.cit., s. 231–232 (fragment opatrzonego przyp. 1048–1052), s. 342–343 (przyp. 1577–1581); por. G. SLIESORIŪNAS, *The First Occupation of Vilnius*, s. 91–92 (przyp. 66–73).

1	2
Władysław Krasowski was elected marshal, admittedly against his will. Three days later Zaviša was elected marshal.⁶⁷ ⁶⁶ Pociėjus to Radvila, letter of 14 May 1702 from the environs of Valazhin, ibid. [AGAD, AR, V, nr. 11913 / I], pp. 115–118. ⁶⁷ [...], Višniowieckis to Radvila, letter of 5 May 1702 from the environs of Valazhin, ibid., nr. 17503 / I, pp. 21–24.	Pierwszym marszałkiem został Władysław Krasowski, wbrew swojej woli¹⁵⁷⁸, a trzy dni później wybrano stronnika Sapiehów, Krzysztofa Zawiszę¹⁵⁷⁹. ¹⁵⁷⁷ <i>List Pocięja do Radziwiłła z okolic Wołożyna</i>, 14.05.1702, AGAD, AR, dz. V, nr 11913/I, k. 115–118. ¹⁵⁷⁸ <i>List Wiśniowieckiego do Radziwiłła z okolic Wołożyna</i>, 5.05.1702 [recte 1702 – D.V.], AGAD, AR, dz. V, nr 17503/I, k. 21–24. ¹⁵⁷⁹ K. Zawisza, <i>op. cit.</i>, s. 213.

Ten fragment nie wymaga dłuższego komentarza. Słowo „czternastu” („fourteen”) przeniesiono wyżej, a resztę zdania usunięto. Fragment opatrzone przypisem 67 podzielono na dwa. Do drugiego dodano pamiętniki Krzysztofa Zawiszy. Starosta miński rzeczywiście wspomina, że został obrany marszałkiem Trybunału, ale nie podaje, że stało się to na trzeci dzień po inauguracji. To są informacje zaczerpnięte z artykułu G. Sliesoriūnasa. Miejsce napisania tych listów („z okolic Wołożyna”) jest tłumaczeniem z angielskiego („from the environs of Valazhin”). W oryginale list Wiśniowieckiego jest podpisany po polsku „spod Wołożynu”, a list Pocięja – „w Wołożynie”.

Oprócz Wiśniowieckiego i Pocięja „ucierpiał” również inny korespondent radziwiłłowski – Piotr Ernest Kczewski (sygn. 6589). Nie wiadomo, czym chorąży malborski i regent kancelarii koronnej mógłby zainteresować autora piszącego o Litwie, gdyby nie jedna okoliczność. Wszystkie cztery jego listy zacytowane przez autora również pochodzą z końca marca – początku maja 1702 r. i zostały już wykorzystane w tym samym kontekście we wspomnianym artykule litewskiego historyka. Zaczerpnięto z nich te same informacje (fragmenty opatrzone przypisami: 1564, 1584, 1585, 1586 i 1587¹²). W tym przypadku również należało się powołać na wspomniany artykuł. Na s. 102 G. Sliesoriūnas wykorzystał trzy listy Kczewskiego, jeden po drugim. Te trzy następujące po sobie listy przytoczył T. Grala (s. 343–344). Informacje pochodzące z pierwszego częściowo parafrazowano. Drugi i trzeci zamieniono miejscami (tego typu przesunięcia, dla większej przejrzystości, w tej i kolejnych tabelach zostały zaznaczone innym kolorem). Cytaty, zamieszczone w przypisach, wcielono w tekst.

¹² Por. G. SLIESORIŪNAS, *The First Occupation of Vilnius*, s. 78, 102, przyp. 19, 115–117.

G. SLIESORIŪNAS, <i>The First Occupation of Vilnius</i> , s. 102.	T. GRALA, Stronnictwo saskie, s. 343–344.
At the end of March the court still kept alive the hope that the Sapiegas would not dare fight openly against Augustus II and that soon there would be a chance to come to an agreement with the Swedes and to cease hostilities.¹¹⁵ <u>At the beginning of April it was stated that the Sapiegas had already fallen out of favour with the people of Augustus II's court, and in particular with the palatine of Marienburg Jerzy Przebendowski [...]</u>¹¹⁶ After the occupation of Vilnius and the start of the Swedish march towards Warsaw an opinion prevailed in the king's court that the Sapiegas should take the blame for encouraging Charles XII [...] to start a total attack on the republic.¹¹⁷ ¹¹⁵ [...], Kczewski to Radvila, letter of 26 March 1702 from Warsaw, AGAD, AR, V, nr. 6589, pp. 55–57. ¹¹⁶ <u>‘JPP. Sapiehowie wcale JP. Wdy Malborskiego zdrowe y życzliwe rady zarzucili [...]</u>’, Kczewski to Radvila, letter of 5 May 1702 from Warsaw, <i>ibid.</i>, pp. 62–65. ¹¹⁷ <u>‘Był Król JM. Szwedzki dispositissimus do pokoju y na iednę tylko czekał legatją Rzeczy P. aby z honorem wyszedł z tey intrygi [...]</u>’, Kczewski to Radvila, letter of 11 Apr. 1702 from Warsaw, <i>ibid.</i>, pp. 73–76.	Jeszcze pod koniec marca tegoż roku dwór królewski żywił nadzieję, że Sapiehowie nie zdecydują się na otwarte porzucenie prawowitego monarchy i opowiedzenie się po stronie Karola XII. Panowało także przekonanie o powstrzymaniu szwedzkiej agresji na drodze dyplomatycznej¹⁵⁸⁴. Marsz Szwedów na Warszawę i wcześniejsza okupacja Wilna sprawiły, że przeważała w otoczeniu króla opinia, iż Karol XII dokonał inwazji na Rzeczpospolitą za ich namową. [...] monarcha szwedzki wydawał się być bardziej „dispositissimus do pokoju” i czekał na legację od Rzeczypospolitej, by wyjść z tej intrygi z honorem¹⁵⁸⁵. [...] <u>Na początku kwietnia ogłoszono, że Sapiehowie nie są już w do- brych kontaktach z członkami dworu, szczególnie Janem Jerzym Przebendowskim, wojewodą malborskim, którego dobre rady zarzucili</u>¹⁵⁸⁶. ¹⁵⁸⁴ List Kczewskiego do Radziwiłła z Warszawy, 26.03.1702, AGAD, AR, dz. V, nr 6589, k. 55–57. ¹⁵⁸⁵ List Kczewskiego do Radziwiłła z Warszawy, 11.04.1702, AGAD, AR, dz. V, nr 6589, k. 73–76. ¹⁵⁸⁶ List Kczewskiego do Radziwiłła z Warszawy, 5.05.1702, AGAD, AR, dz. V, nr 6589, k. 62–65.

Przed tym fragmentem i po nim T. Grala podał przypisy odsyłające do artykułu G. Sliesoriūnasa, co wskazuje na jego świadome wykorzystanie. Powstaje zatem pytanie, dlaczego nie zrobiono tego tu i w innych miejscach.

Przypis 1568 (AGAD, AR, dz. V, nr 11913/I, s. 100–103) na pierwszy rzut oka jest mylny, bo w oryginale brakuje podanych informacji. Chociaż tego nie zaznaczono, pod tą sygnaturą kryje się list L. K. Pocieja do K. S. Radziwiłła, wysłany 7 IV 1702 r. z Oszmiany, również wykorzystany przez G. Sliesoriūnasa. Nadawcy i odbiorcy tego listu w pracy doktorskiej nie podano, ponieważ

brakuje ich w tym przypisie w artykule G. Sliesoriūnasa¹³. Stosowne miejsce w źródle, artykule i pracy wygląda następująco:

L. K. Pociej do K. S. Radziwiłła, Oszmiana, 7 IV 1702, AGAD, AR, dz. V, nr 11913/I, s. 102–103.	G. SLIESORIŪNAS, <i>The First Occupation of Vilnius</i> , s. 79.	T. GRALA, Stronnictwo saskie, s. 341.
[P.S.] Dla Boga, dobrodzieju, m[o]ście ks[ią]żę, z Warszawy <i>nullum subsidium nec in consiliis, nec in aere</i> , właśnie jakbyśmy nie mieli Pana i nie o niego chodziło, cale nie wiemy, co czynić sami, serce nam upada, kiedy coś tak oziębłego widzimy Króla Je[g]o M[o]ści we wszystkich akcyjach.	Through the chancellor of Lithuania the republican leaders asked King August II for help or at least advice on how they should act and reproached him with leaving them to their own devices as if they had not fought for August II (i.e. for his right to the throne of the republic of Poland-Lithuania). ²⁴ ²⁴ [...] AGAD, AR, V, nr. 11913 / I, pp. 100–103.	Wycieńczona armia republikańska za pośrednictwem kanclerza Radziwiłła zwróciła się do Augusta II z prośbą o wytyczne, co mają robić dalej. Zarazem zarzucili monarsze małe zainteresowanie ich walką, a przecież prowadzą bitwy o jego prawo do tronu Rzeczypospolitej ¹⁵⁶⁸ . ¹⁵⁶⁸ AGAD, AR, dz. V, nr 11913/I, p. 100–103.

Otóż ubolewania Pocięja w *postscriptum* listu do Radziwiłła nad brakiem pomocy i oziębłością króla, które w artykule zinterpretowano jako prośbę liderów republikańskich o radę i pomoc oraz skierowany przez nich wobec monarchy zarzut (oryginalny cytat podano w przypisie) w pracy doktorskiej przekształcone zostały w prośbę armii (sic!) o wytyczne, uzupełnioną o te same zarzuty. Sliesoriūnas zinterpretował i wyjaśnił to nieco szerzej, podając również przyczyny, które mogły wywołać poczucie niesprawiedliwości, czyli niewdzięczność monarchy wobec republikantów, mimo ich walki o jego prawo do tronu. To samo podaje T. Grala, ale brakuje na to dowodów w przytoczonym przez niego źródle, niemniej należy uznać, że ta interpretacja pochodzi z tekstu G. Sliesoriūnasa.

Z kolei informacje opatrzone sygnaturami: 694, 4816, 7053, 14568, 15655, 17979, 18478 i 18581 z działu V (przypisy: 537, 540, 556, 558, 562, 564, 575, 669 i 849 w rozprawie doktorskiej) zaczerpnięto z dwóch napisanych przeze mnie artykułów poświęconych kampaniom przedsejmowym w Wielkim Księstwie Litewskim z lat 1698 oraz 1699¹⁴. Jest to korespondencja Krzysztofa

¹³ Ibid., s. 79, przyp. 24.

¹⁴ Dzmitry VITSKO, *Stanowisko Wiśniowieckich wobec sporów o sejm konny w 1698 roku*, [in:] *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. Andrzej STROYNOWSKI, Warszawa 2013,

Białłozora, Aleksandra Gruszczyńskiego, Krzysztofa Komorowskiego, Michała Śliźnia, Marcjana Dominika Wołłowicza, Stanisława Antoniego Szczuki i Kazimierza Zaranka. Żadnych innych listów tych osób, z innych lat, dni oraz dotyczących innych kwestii w rozprawie T. Grali nie ma, chociaż np. korespondencja Szczuki jest bardzo obszerna i dorównuje pod względem wartości wspomnianej korespondencji Wiśniowieckiego czy Pocięja.

Na podstawie drugiego z moich artykułów została zrelacjonowana cała kampania 1699 r., co zajęło prawie siedem stron rozprawy T. Grali (s. 119–126). Częściowo podano poprawne przypisy odwołujące się do artykułu, częściowo przytoczono źródła wykorzystane w artykule (dziesięć listów z AGAD oraz pamiętniki K. Zawiszy i S. Niezabitowskiego). Dodano tylko jeden list monarchy do senatora, wojewody trockiego Kazimierza Sapiehy. Trudno jednak powiedzieć, jaki sens miałyby tak szerokie wykorzystanie prac innego autora, gdyby przygotowany na ich podstawie tekst opatrzone w całości należytych przypisami. Prawdopodobnie zdawał sobie z tego sprawę i autor, dlatego postanowił wykorzystać poszczególne fragmenty artykułu razem z przypisami, żeby wyglądało to na jego własne „uzupełnienia”. Zachowano przy tym kolejność narracji, w niewielkim stopniu modyfikując sam tekst. Tym razem nie ograniczono się do korespondencji z działu V. Poszczególne części kopiowano razem z przypisami, które odsyłają czytelnika do innych archiwaliów, źródeł drukowanych, literatury przedmiotu. Zamiast przypisu 33 z artykułu (zawierającego powołanie się na list K. K. Brzostowskiego do K. S. Radziwiłła z 15 IV 1699 r.) przez pomyłkę skopiowano poprzedni przypis, odwołujący do dwóch listów M. D. Wołłowicza i K. Komorowskiego, adresowanych do podkanclerzego (w rozprawie jest to przypis 562). Brzostowski pisał o próbach pogodzenia stron i nawet z tekstu wynika, że to musi być jego list.

D. WIĆKO, <i>Kampania przedsejmowa 1699 roku</i> , s. 34.	T. GRALA, <i>Stronnictwo saskie</i> , s. 122.
1	2
Sukces przyszłych sejmików Brzostowski wiązał z „gruntowną zgodą” w Wielkim Księstwie Litewskim, o której dzień wcześniej rozmawiali z nim, będąc u niego w Werkach, wojewoda wileński Kazimierz Jan Sapieha z wojewodą połockim Dominikiem Michałem Słuszką i do której	[...] z rozmów przeprowadzonych przez biskupa wileńskiego K. K. Brzostowskiego w jego siedzibie w Werkach z Kazimierzem Janem Sapiehą, wojewodą wileńskim oraz Dominikiem Michałem Słuszką, wojewodą połockim wynikało, że przychylają się do zgody, która jest potrzebna, aby sejmiki zakończyły się sukcesem.

s. 269–284; Dymitry Wićko, *Kampania przedsejmowa 1699 roku w Wielkim Księstwie Litewskim*, *Zapiski Historyczne*, t. 79: 2014, z. 2, s. 29–53.

1	2
przychylała się również czołówka republikantów. Rokowano nad tym pod auspicjami Augusta II, biskup natomiast wołał, żeby odbywało się to <i>sub autoritate</i> podkanclerzego³³. ³² AGAD, AR, dz. V, nr 17979, k. 5, Marjan Dominik Wołłowicz do Karola Stanisława Radziwiłła, Zieleźnica 12 II 1699 r.; nr 7053, k. 6, Krzysztof Komorowski do tegoż, 12 II 1699 r. ³³ Ibid., nr 1513/I, k. 107, Konstanty Kazimierz Brzostowski do tegoż, Werki 15 IV 1699 r.; B. Dybaś, <i>Sejm pacyfikacyjny</i>, s. 90.	Podobną postawę wykazywali przywódcy obozu republikańskiego. Rozmowy były przeprowadzane pod nadzorem Augusta II, natomiast Brzostowski wołał, żeby odbywały się pod auspicjami Karola St. Radziwiłła, podkanclerzego litewskiego⁵⁶². ⁵⁶² Marjan Dominik Wołłowicz do Karola Stanisława Radziwiłła, 12.02.1699 r., Zieleźnica, AGAD, AR, dz. V, nr 17979, k. 5; Krzysztof Komorowski do Karola Stanisława Radziwiłła, 12.02.1699 r., <i>ibidem</i>, nr 7053, k. 6.

W przytoczonym artykule omówiłem m.in. limitację sejmiku wileńskiego i próbę jego ponownego zebrania się, powołując się na cztery różne źródła: listy A. Gruszczyńskiego, J. Skorulskiego i J. Chomicza do K. S. Radziwiłła (z działu V Archiwum Radziwiłłowskiego w AGAD) oraz na kopię gazетки rękopiśmiennej z Grodna, przechowywaną w Archiwum Państwowym w Toruniu¹⁵. Grała postanowił podać tylko pierwsze źródło i zmodyfikować w tym miejscu tekst w następujący sposób: „Protestowała szlachta republikańska na czele z łowczym Stefanem Chomińskim, pozostali limitowali obrady w nadziei uspokojenia protestujących. Także powtórny sejmik rozszedł się jak wynika z relacji Aleksandra Gruszczyńskiego do Karola St. Radziwiłła” (s. 122). Informacji o fiasku tego ostatniego sejmiku w liście A. Gruszczyńskiego brakuje, pochodzi ona bowiem z trzeciego źródła, czyli z listu J. Chomicza, który został usunięty. W liście Gruszczyńskiego jest tylko mowa o limitacji, a to oznacza, że T. Grała nawet nie sprawdził, jakie informacje zawarte są w źródle. Nawiasem mówiąc, należałoby się zastanowić, dlaczego autor rozprawy udaje, że skorzystał z listów niejakiego Gruszczyńskiego czy innych mało znanych osób (wykorzystanych już w innych artykułach), natomiast będąc w archiwum, nie zajrzał nawet do korespondencji głównych bohaterów tamtych wydarzeń: hetmana wielkiego litewskiego Kazimierza Jana Sapiehy (oraz innych Sapiehów) i najbardziej znanego przywódcy republikantów Hrehorego Antoniego Ogińskiego (oraz innych Ogińskich).

Można skonstatować, że niemal wszystkie jednostki z działu V „wykorzystane” w rozprawie w rzeczywistości uprzednio zostały już przeanalizowane pod

¹⁵ D. Wićko, *Kampania przedsejmowa*, s. 35.

tym samym kątem albo w moich artykułach, albo w artykułach G. Sliesoriūnasa (wyjątek stanowi tylko jeden list – autorstwa K. Zawiszy z 24 XI 1698 r., do którego T. Grala odnosi się w przypisie 496).

Zapożyczając informacje o przedsejmowym sejmiku smoleńskim (s. 122–123) z powołaniem się tylko na pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, autor nie wziął pod uwagę, że Zawisza nie podaje szczegółów tego sejmiku (osoby dyrektora i zrywaczy, próby pojednania) – to są informacje z Litewskiego Państwowego Archiwum Historycznego, z którego zasobów T. Grala nie skorzystał i nie zaryzykował skopiowania stosownego przypisu z mojego artykułu¹⁶. Podobnie Bogusław Dybaś, podając w zestawieniu posłów za Zawiszą, nic nie pisze o zawirowaniach na sejmiku starodubowskim i nie podaje podwójnych imion posłów, jak to jest w artykule (s. 123 rozprawy T. Grali i s. 36 mojego artykułu). Zapożyczono również wnioski, modyfikując tekst i zmieniając kolejność zdań składowych, ale zachowując sformułowania.

D. WIĆKO, <i>Kampania przedsejmowa</i> , s. 51.	T. GRALA, <i>Stronnictwo saskie</i> , s. 125.
1	2
[...] stosunki nadal pozostawały trudne. Warto natomiast podkreślić, że w kilku miejscach doszło do współpracy między fakcjami , jak w Brześciu, prawdopodobnie też w Lidzie, kompromisem skończono spory na sejmiku starodubowskim, a być może również na brasławskim, upickim i mścislawskim, gdzie na posłów obierano osoby związane z różnymi stronnictwami [...]. Jak o tym świadczą wydarzenia na Żmudzi, pozycji republikantów zaszkodziła współpraca z dworem w sprawie rozlokowania wojska saskiego, [...]. Z jednej strony zdawano chyba sobie sprawę, że bez takiej współpracy nie dano by rady Sapiehom w końcu zeszłego roku , z drugiej zaś ogółu szlachty luźno związanej z różnymi fakcjami chyba to zanadto nie obchodziło, bardziej bowiem niepokoiła ją obecność Sasów i czynione przez nich nadużycia. Dojście większej części sejmików litewskich	Mimo trudności trzeba podkreślić fakt współpracy między stronnictwami , do której doszło w Brześciu Litewskim, także w Lidzie, spór na sejmiku starodubowskim zakończono kompromisem. Na sejmikach brasławskim, upickim i mścislawskim wybrano na posłów reprezentujących powaśnione stronnictwa [...]. Wydarzenia na Żmudzi wykazały , że współpraca republikantów z królem , w sprawie lokacji wojska saskiego, podważyła ich dotychczasową pozycję. Szlachta luźno związana z różnymi fakcjami zaniepokojona była bardziej obecnością Sasów na Litwie i nadużyciami jakich się dopuszczali, niż kwestią współpracy republikantów z królem przeciwko Sapiehom pod koniec ubiegłego roku. Większość sejmików litewskich zakończyła się

¹⁶ Ibid., s. 35–36.

1	2
i względny sukces kampanii przedsejmowej tłumaczą się również brakiem aktualnych powodów do atakowania Sapiehów po ich formalnym ukorzeniu się pod Puzewiczami i rozwiązaniu wojska , ale w nie mniejszym stopniu również zainteresowaniem [...] rozdaniem wakansów na sejmie [...].	sukcesem, na co wpłynął zapewne fakt zainteresowania rozdaniem wakansów na nadchodzącym sejmie. Formalne przyjęcie ugody puzewickiej przez Sapiehów eliminowało, przynajmniej czasowo, powody atakowania ich.

To samo dotyczy zapożyczeń z artykułu o kampanii 1698 r. Na s. 117 z odwołaniem się do pamiętników K. Zawiszy (przyp. 543) autor rozprawy podaje, że w 1698 r. „na sejmikach wybrano 36 posłów, zerwane zostały sejmiki w Brześciu, Nowogródku i Wołkowysku, a posłowie z Kowna nie przybyli na sejm” (por. w moim artykule: „z Wielkiego Księstwa Litewskiego wybrano na sejm 36 posłów. Wiadomo o zerwanych sejmikach w Nowogródku, Brześciu i prawdopodobnie w Wołkowysku, [...] nie przybyli też na sejm obrani w Kownie”¹⁷). Nie znajdujemy tego wszystkiego u starosty mińskiego. Formułując te wnioski, powołałem się m.in. na listę posłów Zawiszy, ale informacji o zerwaniu tam brakuje, to już moje własne podsumowanie kampanii. Nie rozgraniczyłem tutaj wniosków od swoich obliczeń na podstawie Zawiszy. To wszystko wskazuje, że podczas kopiowania informacji oraz przypisów nie sprawdzano nie tylko rękopiśmiennych źródeł, lecz także nawet publikacji książkowych. Następny fragment również został przepisany z artykułu, dokonano przy tym nieznacznych zmian, a przypis zmodyfikowano. Tak to wygląda w artykule oraz w rozprawie:

D. VITSKO, <i>Stanowisko Wiśniowieckich</i> , s. 283.	T. GRALA, <i>Stronnictwo saskie</i> , s. 117–118.
1	2
16 kwietnia sześciu posłów z trzech powiatów opuściło jednocześnie izbę, protestując przeciwko rozpoczęciu obrad i żądając sejmu konnego. Protestowali posłowie z Oszmiany (Zenowicz), Witebska (Czaplic i Łuskina) i Braśławia (ojciec i syn Biegańscy). 22 kwietnia przybyli i poparli protestację posłowie	Już 16 IV 1698 r. sześciu posłów z trzech powiatów zaprotestowało przeciwko rozpoczęciu obrad i zażądało zwołania przez króla sejmu konnego [...], po czym opuścili oni izbę poselską. Do protestujących posłów z Oszmiany (Zenowicz), Witebska (Czaplic i Łuskina), Braśławia (Biegańscy: Kazimierz Władysław i Jan Kazimierz, ojciec i syn) dołączyli 22 kwietnia posłowie

¹⁷ D. VITSKO, *Stanowisko Wiśniowieckich*, s. 283.

1	2
ze Żmudzi (Grużewski i Kniażewicz) i Połocka (Darewski i Korsak). Liczne protestacje przesądziły wynik obrad – 28 kwietnia Krzysztof Zawisza pożegnał izbę ⁷⁹ .	ze Żmudzi (Grużewski i Kniażewicz) oraz z Połocka (Darewski i Korsak) składając protestację, co przesądziło o losach sejmu. [...] Krzysztof Zawisza [...], 28 kwietnia pożegnał izbę poselską ⁵⁴⁴ .
⁷⁹ <i>Dyaryusz Seymu Pacificationis zaczętego w roku 1698 dnia szesnastego kwietnia</i> , b.m.d.	⁵⁴⁴ <i>Ibidem</i> , s. 25. [powyżej jest: K. Zawisza, <i>op. cit.</i> – D.W.]

Zawisza na stronie 25 rzeczywiście wspomina o sejmie, ale robi to bardzo krótko („Strawiłem ten rok na pracach publicznych, jako to: na sejmie uspokojenia niedoszedł, na którym jeszcze nie zdałem laski, bo nie przystąpili nawet do denominacji marszałka”)¹⁸. Brakuje u niego tych wszystkich danych, o których wspominał T. Grala. Wskazuje to, że przypis zmienił on celowo, a nie przez pomyłkę. Informacje te pochodzą bowiem z diariusza sejmu.

Przechodząc do kampanii przedsejmowej w 1703 r., odnajdujemy podobne fragmenty z przypisami w omawianej rozprawie oraz w monografii Jarosława Porazinskiego o sejmie lubelskim¹⁹, których nie da się wyjaśnić korzystaniem z tych samych źródeł, bo ich język jest inny.

Badając kampanię przedsejmową, J. Porazinski odnalazł tylko jedną instrukcję na sejm 1703 r. z Wielkiego Księstwa Litewskiego – nowogródzką. Po szczegółowym jej omówieniu wyraził przypuszczenie, że reszta instrukcji została zredagowana podobnie ze względu na skonfederowanie Wielkiego Księstwa Litewskiego²⁰. Prawie identycznie omówił ją, modyfikując tekst i używając synonimów, T. Grala, który również wyraził przypuszczenie, że instrukcje innych powiatów miały podobny charakter ze względu na skonfederowanie Wielkiego Księstwa Litewskiego (s. 236). Powołał się przy tym nie na pracę J. Porazinskiego, a na wykorzystane w tej pracy źródło przechowywane w Bibliotece Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu (rkps 3582 II, s. 152–153). Poprzedni i następne przypisy wskazują, że aktywnie korzystał z pracy J. Porazinskiego, ale akurat nie w odniesieniu do wspomnianego przypuszczenia. Dostrzegalne jest również podobieństwo narracji w drobniejszych fragmentach,

¹⁸ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, wyd. Julian BARTOSZEWICZ, Warszawa 1862, s. 25.

¹⁹ Jarosław PORAZIŃSKI, *Sejm lubelski w 1703 roku i jego miejsce w konfliktach wewnętrznych na początku XVIII wieku* (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 83, z. 1), Warszawa–Poznań–Toruń 1988.

²⁰ *Ibid.*, s. 58–59.

np. u Porazinskiego czytamy: „Tuż przed zakończeniem rady malborskiej litewscy konfederaci [...] otrzymali od króla spore gratyfikacje pieniężne. Król kazał wypłacić K. Kocięłowi, Grzegorzowi Ogińskiemu i Krzysztofowi Puzynie po 1000 talarów”²¹, a w rozprawie T. Grali: „Skonfederowani stronnicy Wettyna otrzymali od niego na krótko przed zakończeniem rady malborskiej gratyfikacje pieniężne. Monarcha nakazał wypłacić Hrehoremu Ogińskiemu, Kazimierzowi Kocięłowi i Krzysztofowi Puzynie po 1000 talarów subsydiów” (s. 218).

Innych polskich badaczy potraktowano ostrożniej, kopiowano „tylko” przypisy, podając obok prawdziwe źródło informacji. Przykładowo: przebieg brzeskiego sejmiku poselskiego w 1678 r. zaczerpnięto z rozprawy Krystyna Matwijowskiego *Sejm grodzieński 1678–1679*²², ale przypis w rozprawie T. Grali oprócz tej pracy zawiera również źródło wykorzystane przez K. Matwijowskiego, tj. list Jerzego Tyzenhauza do H. Połubińskiego z 14 X 1678 r., opatrzony sygnaturą „AGAD, AR V 421/16717”. Żadnych innych informacji zaczerpniętych z tego listu, oprócz tych podanych przez K. Matwijowskiego, autor nie przytacza. W tym przypadku nie zmieniono nawet formy zapisu sygnatury stosowanej przez K. Matwijowskiego (przez ukośnik) na bardziej współczesną i stosowaną w pracy doktorskiej przy cytowaniu innych sygnatur tego zespołu; w tej postaci sygnatura została również umieszczona w bibliografii. Także z tej monografii pochodzi wzmianka o instrukcji posłowi królewskiemu na sejmik przedsejmowy podolski 1678 r., opatrzona nie mniej zastanawiającą sygn. „Bibl. Ossol. k. 54–63”²³. Matwijowski pominął tu omyłkowo numer rękopisu, podając tylko karty. W tej samej postaci zapisał ten przypis T. Grala (s. 53).

Z kolei odwołania do listów prymasa Michała S. Radziejowskiego do biskupa wileńskiego Konstantego Brzostowskiego z 26 IV 1694 r. oraz królewicza Jakuba do Kazimierza Jana Sapiehy z 9 V 1694 r. z działu II Archiwum Radziwiłłów (przyp. 275 i 276) pochodzą z artykułu Andrzeja Rachuby *Litwa wobec zwołania sejmu konnego w 1695 r. i walki Sapiehów z biskupem Brzostowskim*, który odnotowano obok w przypisie²⁴. Żadnych nowych informacji z tych listów nie podano, zachowano natomiast formę zapisu, z podaniem teki (właśnie tym tłumaczy się obecność w wykazie źródeł tylko teki 13 – resztę jednostek z tego działu podano bez wskazania teki). Oczywiście, każdemu wolno korzystać z tych samych źródeł, ale pod jednym warunkiem: że naprawdę się z nich korzysta. W przeciwnym razie jest to tylko powtórzenie przypisów

²¹ Ibid., s. 49–50.

²² Krystyn MATWIJOWSKI, *Sejm grodzieński 1678–1679* (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, nr 61), Wrocław 1985, s. 51; por. T. GRALA, op.cit., s. 53.

²³ K. MATWIJOWSKI, op.cit., s. 29.

²⁴ Andrzej RACHUBA, *Litwa wobec zwołania sejmu konnego w 1695 r. i walki Sapiehów z biskupem Brzostowskim*, Zapiski Historyczne, t. 51: 1986, z. 1, s. 65.

za innymi autorami, które nie wnoszą nic nowego, ale – trzeba przyznać – wydatnie zwiększa objętość bibliografii.

Jeszcze jeden artykuł G. Sliesoriūnasa²⁵ posłużył jako źródło inspiracji przy napisaniu rozdziału 3.1.1, zatytułowanego „Walka stronnictw na sejmikach, radach senatu, zjazdach i Trybunałach”. Od litewskiego historyka zaczerpnięto tu informacje zawarte w przypisie 945 rozprawy T. Grali²⁶, podając obok prawdziwego źródła wiedzy również rękopiśmienny tzw. pamiętnik Ignacego Olszowskiego (Janusza Antoniego Wiśniowieckiego) z Biblioteki Jagiellońskiej, wówczas jeszcze nieopublikowany drukiem²⁷. Żadnych innych danych z tego cennego źródła, które obejmuje sześć lat z pierwszego okresu panowania Augusta II, w pracy nie wykorzystano, co wskazuje, że z niego nie korzystano. Wzbogaciło to jednak wykaz źródeł o kolejną sygnaturę. Jeszcze o pięć sygnatur zwiększyła się bibliografia pracy dzięki wyliczeniu kopii tzw. postanowienia wileńskiego 1700 r. (przyp. 1010). Sliesoriūnas podaje w tym samym artykule 11 kopii tego postanowienia²⁸, wszystkie, które wymienia T. Grala. Nie ma sensu ich powtarzać. Postanowienie to jest powszechnie znane i było też wielokrotnie wydawane drukiem. Publikacje postanowienia G. Sliesoriūnasa przytacza w innym miejscu, na początku swojego artykułu²⁹, bez związku z rękopisami, prawdopodobnie dlatego T. Grala wskazuje jedynie odpisy.

Również w tym artykule G. Sliesoriūnas wykorzystał instrukcje posłom ze zjazdu różańskiego w 1701 r. do króla, prymasa oraz hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jabłonowskiego³⁰. Rzekomo wykorzystał je także T. Grala (s. 225–226, przyp. 1013, 1014; por. drugi egzemplarz instrukcji do prymasa u G. Sliesoriūnasa, przyp. 1015; zob. też drugi egzemplarz instrukcji do Jabłonowskiego). Litewski badacz szczegółowo analizuje treść tych instrukcji. W porównaniu z tym omówieniem w rozprawie T. Grali nie znajdujemy nic nowego. W każdym razie ponownie należałoby w tej sytuacji powołać się na pracę G. Sliesoriūnasa.

Tekst co prawda parafrazowano, jednak nietrudno rozpoznać, że zjazdy różański i pierwszy wileński z 1701 r. zrelacjonowano, stosując znaną już metodę wymiennego powołania się na wybrany artykuł i wykorzystane w nim źródła. Przykładowo: w przypisach 1011–1012 powołano się na artykuł G. Sliesoriūnasa; w przypisach 1013–1015 – na wykorzystane w nim źródła; w przypisach

²⁵ Gintautas SLIESORIŪNAS, *Czy tak zwane postanowienie wileńskie mogło zostać uchwalone w 1701 roku?*, *Zapiski Historyczne*, t. 74: 2009, z. 2, s. 7–30.

²⁶ Por. *ibid.*, s. 35.

²⁷ Został wydany w 2018 r.: Janusz A. WIŚNIEWIECKI, *Ilias Polski (1700–1710)*, wyd. Przemysław P. ROMANIUK, Jacek BURDOWICZ-NOWICKI, Warszawa 2018.

²⁸ G. SLIESORIŪNAS, *Czy tak zwane postanowienie wileńskie*, s. 15, przyp. 31.

²⁹ *Ibid.*, s. 7, przyp. 1.

³⁰ *Ibid.*, s. 18–20, przyp. 43, 47, 49.

1016–1017 – znowu na artykuł G. Sliesoriūnasa³¹; w przypisie 1018 – ponownie na wykorzystane w nim źródło³²; w przypisie 1019 – na pracę E. Kotłubaja (choć jest o tym również w artykule Sliesoriūnasa³³); w przypisie 1020 – artykuł Sliesoriūnasa ze źródłem³⁴; w przypisach 1021–1022 – wykorzystane źródła³⁵.

Omawiając zawartość archiwum Stanisława Antoniego Szczuki, T. Grała pisze: „Przed wszystkim oparto się na zbiorach Franciszka Kluczyckiego, gdyż zawiera on wierne kopie wszystkich dokumentów, podczas gdy zawartość Archiwum Szczuki w Archiwum Publicznym Potockich z Krzeszowic nie jest kompletna. Z tego powodu wielu badaczy skłania się do korzystania z materiałów posiadanych przez Archiwum Państwowe w Krakowie” (s. 39). Wnioskując po informacji podanej przez T. Grała w „Źródłach rękopiśmiennych i drukowanych” (s. 464), w rozprawie wykorzystano dwie lub trzy jednostki z Archiwum Narodowego w Krakowie (jedną zapisano dwa razy). Przypuszczając, że nie pracowałem z tym zbiorem, korzystałem z oryginałów przechowywanych w Archiwum Publicznym Potockich w AGAD. Trudno jednak sobie wyobrazić, że zostało tam skopiowane całe ogromne archiwum Szczuki, w którym często mamy do czynienia z brulionami, brudnopisami dokumentów, materiałami różnych pertraktacji z naniesionymi poprawkami, co pozwala śledzić ich przebieg. Kiedy mówi się, że kopie nie mogą zastąpić oryginałów, archiwum Szczuki jest tego najlepszym przykładem. Zapominając jednak o podjętej decyzji, autor parę razy „skorzystał” z oryginałów przechowywanych w AGAD, gdy zapożyczył informacje o kampanii 1699 r. (przyp. 556, 570), o czym pisałem wyżej.

Inną kwestią jest wykorzystanie tych kopii. Przykładowo T. Grała pisze, powołując się na zbiór F. Kluczyckiego, że po bitwie olkienickiej w 1700 r. „monarcha oddał kasztelanę trocką, kasztelanowi witebskiemu [Kociełowi – D.W.], a witebską – Pocięjowi, chorążemu trockiemu” (s. 329). To jednak nastąpiło jeszcze przed bitwą i żeby się o tym dowiedzieć, nie trzeba sięgać do archiwaliów,

³¹ W przypisie 1017 dodano diariusz K. S. Radziwiłła z AGAD, nie podając numeru karty (tylko skrót „k.”), ale brakuje w nim stosownych informacji (chodzi o sekretny charakter dokumentów zjazdu różańskiego, o którym Radziwiłł nie wspomina).

³² Por. G. SLIESORIŪNAS, *Czy tak zwane postanowienie wileńskie*, s. 19, przyp. 46.

³³ Ibid., s. 11.

³⁴ Przy tym mylnie podano s. 12, przyp. 23 zamiast s. 11, przyp. 19. Na s. 12 swojego artykułu G. Sliesoriūnas omawia instrukcję posłowi ze zjazdu wileńskiego do króla na podstawie streszczenia w kronice z Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk, na s. 11 – „skrypt” (wzajemne zaręczenie) posłów na tymże zjeździe na podstawie diariusza K. S. Radziwiłła (właśnie te informacje przytacza za nim T. Grała jako „instrukcję”). Na dodatek T. Grała podaje, że na zjeździe obrano posłów na sejm; w rzeczywistości posłów, jak zwykle, obrano na sejmikach.

³⁵ Dwa manifesty pierwszego zjazdu wileńskiego z 1701 r. (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, dz. II, nr 1909, 1910); zob. G. SLIESORIŪNAS, *Czy tak zwane postanowienie wileńskie*, s. 11, przyp. 20–21.

wystarczy skorzystać z wydanych w 2009 r. spisów urzędników trockich (albo ze starszej pracy Józefa Wolffa)³⁶. Takich przykładów – korzystania z archiwum, żeby stwierdzić dobrze znane fakty – jest sporo. Dotyczy to nie tylko kopii materiałów Szczuki, lecz także diariusza K. S. Radziwiłła z działu VI w Archiwum Radziwiłłów w AGAD.

Badania nad stronnictwami to w dużej mierze badania systemów klientalnych. Prowadzenie takich badań jest niemożliwe bez analizy walki politycznej na poziomie sejmików, postawy politycznej posłów, dyrektorów, urzędników. Dlatego skorzystanie z materiałów sejmikowych jest niezbędne. Różne istniejące w tym zakresie powiązania i zależności można również badać na podstawie korespondencji magnatów, materiałów sądowych itp. Wszystko to są materiały, z których autor rozprawy prawie nie korzystał. W rezultacie (w rozdziale 2.1.1. „Wewnętrzne podziały stronnictwa saskiego” i następnych) zebrano informacje zaczerpnięte z *Polskiego słownika biograficznego* oraz od innych autorów. Nie jest to badanie przeprowadzone samodzielnie, a raczej praca kompilacyjna.

W sumie trudno jednak autorowi zarzucać brak badań nad składem personalnym stronnictw, skoro nie orientuje się nawet, kto w jakich latach stał na ich czele. Otóż jego zdaniem do końca 1698 r. liderem republikantów pozostawał Józef Bogusław Słuszka, a z końcem tego roku zastąpił go Grzegorz (Hręhory) Antoni Ogiński, który był ich przywódcą do końca 1700 r. (s. 186–189). W istocie rzeczy na czele republikantów stał wówczas Michał Kazimierz Kocięł (powołany na początku 1698 r. przez szlachtę republikańską na funkcję pułkownika generalnego)³⁷. Ogiński rościł wówczas pretensje do władzy nad wojskiem, tytułując się regimentarzem generalnym. Nie obrano go jednak w końcu 1698 r. lub później na pułkownika generalnego, jak podaje autor rozprawy (s. 189)³⁸.

³⁶ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 2: Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. Andrzej RACHUBA, Warszawa 2009, s. 103, 129; Józef WOLFF, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków 1885, s. 68, 140.

³⁷ To właśnie on, a nie Słuszka, jak podaje T. Grala (T. GRALA, op.cit., s. 186–187, bez powołania się na źródło), próbował zwołać szlachtę pod Grodno w kwietniu 1698 r., do czego doszło pod koniec roku. Zob. Дмитрій Віцько, *Галоўны Трыбунал ВКЛ 1698 г. Судовая расправа над Канегамі* [Dmitryj Wićko, *Hałouny Trybunał WKŁ 1698 h. Sudowaja rasprawa nad Sapiehami*], Arche, 2016, № 3, s. 98. Kopia gazetki z Wilna, pisanej 29 III 1698 r., zamiast „kasztelan witebski” podaje „wileński” (Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps. III 3097, s. 199), stąd prawdopodobnie to trafiło do biogramu J. B. Słuszki w *Polskim słowniku biograficznym* (PSB) oraz do popularnonaukowej edycji *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej*, na podstawie której została napisana znaczna część pracy T. Grali. Nawet nie biorąc tego pod uwagę, przywództwo Kocięła jest dobrze znane z literatury przedmiotu. Jako pułkownik generalny zwoływał pospolite ruszenie, zjazdy szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego, przewodniczył ich obradom itp. aż do 1700 r.

³⁸ W innym miejscu T. Grala pisze, że ten ostatni urząd powołano na mocy „laudum grodzieńskiego” (czyli puzewickiego), oraz zauważa, że tytułował się nim Kocięł (nie podając, w jakich latach), który wedle Jerzego Koweckiego (autora biogramu Kocięła w PSB) mógł otrzymać

Rozkład geograficzny poparcia dla Sapiechów i republikantów w czasach wojny domowej jest „zbadany” w rozprawie ponownie na podstawie mojego artykułu o kampanii przedsejmowej 1699 r. Jest to jednak rozkład poparcia w jednej konkretnej kampanii. W sumie takich kampanii sejmikowych w tym okresie było kilkanaście, ich rezultaty w różnych powiatach wypadały różnie. Oczywiście, żeby mówić o wpływach, należy je zbadać. Autor natomiast rozdziela powiaty różnym stronnictwom, nie próbując nawet ustalić, jakie osoby tworzyły te stronnictwa i stały na ich czele w danym powiecie (s. 194–197).

Warto także zauważyć, że rozprawa ma bardzo specyficzny układ. Przykładowo narracja rozdziału 3.1. „Działalność polityczna stronnictwa saskiego na Litwie” rozpoczyna się od 1701 r., następnie omówiono sejm z lat 1701–1702, rady malborską i toruńską, sejm lubelski 1703 r. i na tym działalność polityczna „stronnictwa saskiego” zakończono. Pozostaje pytanie, czy stronnictwo to nie prowadziło żadnej działalności wcześniej ani później? Podobna sytuacja dotyczy rozdziału 3.1.1. „Walka stronnictw na sejmikach, radach senatu, zjazdach i Trybunałach”, którego cezurą początkową również jest rok 1701, a końcową – 1703. W części tej nie wykorzystano pracy Andrzeja Rachuby o *Wielkim Księstwie Litewskim w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej*³⁹, do której T. Grala odwołuje się tylko jeden raz, by stwierdzić, że „na Litwie organizowane przez szlachtę i magnaterię zjazdy były uregulowane przepisami prawnymi” (s. 235). W rezultacie z 12 omówionych w monografii A. Rachuby zjazdów szlachty litewskiej, przypadających na okres analizowany w pracy T. Grali, wspomniano tylko cztery (w tym dwa omówiono, jak wspominałem, w osobliwy sposób na podstawie artykułu G. Sliesoriūnasa).

Z kolei rozdział 3.1.1.1. „Walka stronnictw w Trybunałach” rozpoczęto od omówienia limitacji Trybunału Głównego w Mińsku trzy dni przed bitwą olkienicką w 1700 r. Zajął on półtorej strony – i jest to najdziwniejszy rozdział w całej rozprawie, autor bowiem nie tylko nie podejmuje próby oceny wpływów stronnictw w Trybunale Głównym na podstawie wyborów do owej najwyższej instytucji sądowej, lecz także konsekwentnie omija wszystkie najważniejsze i głośnie wydarzenia związane z walką stronnictw w Trybunale, znane nawet z literatury przedmiotu, np. inauguracje Trybunałów z lat 1698 oraz 1700. Jak T. Grala zaznaczył we wstępie, walkę stronnictw w litewskim Trybunale Głównym „zarysowano przede wszystkim w oparciu o publikacje Gintautasa Sliesoriūnasa i Edwarda Kotłubaja” (s. 31). I to jest prawda – nie wykorzystano

ten urząd podczas obrad Trybunału Litewskiego (T. GRALA, op.cit., s. 294). Jak widać, autor sam sobie przeczy, co dowodzi braku orientacji w temacie.

³⁹ Andrzej RACHUBA, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.

nawet podstawowej w tym zakresie edycji *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego*⁴⁰.

Rozprawa doktorska T. Grali zawiera sporo błędów i nieścisłości. Przykładowo omawiając elekcję w 1697 r., autor pisze, że „Wśród elektorów Augusta II znalazło się 11 przedstawicieli rodziny Buchowieckich aktywnie uczestniczącej w życiu politycznym województwa brzeskolitewskiego i należącej do klienteli Czartoryskich” (s. 93 oraz w przyp. 442 informacja, że ich klientelę nazywano „junakami wołyńskimi” – od rezydencji Czartoryskich w powiecie brzeskolitewskim). Powoływanie się na pamiętniki Marcina Matuszewicza (t. 2 obejmujący lata 1758–1764) wskazuje, że chodzi jednak o sytuację z połowy XVIII w., nie zaś z początku tego stulecia. Z kolei pułkownik generalny Michał Serwacy Wiśniowiecki w 1701 r. został w osobliwy sposób podzielony na dwie osoby (s. 223). Okazuje się, że był obecny tylko na sejmiku gromnicznym powiatu pińskiego, natomiast jego marszałkiem został „W. Gliniański, starosta piński” – osoba w historii nieznana (w rzeczy samej starostą pińskim i gliniańskim był wspomniany lider republikantów, przyszły hetman wielki litewski).

Podsumowując, w ramach niniejszego tekstu nie ma możliwości przeanalizowania całej rozprawy doktorskiej T. Grali. Zająłoby to przynajmniej tyle stronic, ile ma sama jego praca. Na podstawie przytoczonych faktów można stwierdzić, że jest to praca pseudohistoryczna, której wartość naukowa jest znikoma. W znacznej mierze składa się z zapożyczeń, które nie zostały należycie oznaczone i udokumentowane. Zadziwiający jest fakt, że została ona w ogóle dopuszczona do obrony. Nawet krótki rzut oka na tytuł, wstęp i wykaz źródeł archiwalnych może budzić poważne zastrzeżenia co do jej wartości naukowej. Nasuwają się również kolejne pytania co do procesu jej przygotowania i recenzowania.

BIBLIOGRAFIA

- Akty, izdavayemyye Vilenskoyu arkheograficheskoyu kommissiyeyu dlya razboru drevnikh aktov v Vil'ne*, vol. 4: *Akty Brestskogo grodzkogo suda*. Vil'na: Tip. Gubernskogo Pravleniya, 1870.
- Bartoszewicz, Julian, ed. *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*. Warszawa: nakł. Jana Zawiszy, 1862.
- Grala, Tomasz. “Stronnictwo saskie na Litwie w pierwszym okresie panowania Augusta II.” PhD diss., Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2017.
- Matwijowski, Krystyn. *Sejm grodzieński 1678–1679*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1985.

⁴⁰ *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794)*. Spis, red. Andrzej RACHUBA, Warszawa 2004.

- Narbutienė, Daiva, Violeta Radvilienė and Dalia Rauckytė-Bikauskienė, eds. *XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslo akademijos bibliotekoje. Katalogas / Lithuanica saeculi sexti decimi et septimi decimi ex Bibliotheca Academiae Scientiarum Lithuaniae. Catalogus*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Poraziński, Jarosław. *Sejm lubelski w 1703 roku i jego miejsce w konfliktach wewnętrznych na początku XVIII wieku*. Warszawa, Poznań, Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.
- Rachuba, Andrzej. "Litwa wobec zwołania sejmu konnego w 1695 r. i walki Sapiehów z biskupem Brzostowskim." *Zapiski Historyczne* 51/1 (1986): 63–82.
- Rachuba, Andrzej. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2002.
- Rachuba, Andrzej, ed. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794). Spis*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.
- Rachuba, Andrzej, ed. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, vol. 2: Województwo trockie XIV–XVIII wiek*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Sliesoriūnas, Gintautas. "Apogeu wojny domowej i wprowadzenie konfederackiej formy rządów w Wielkim Księstwie Litewskim (1700–1703)." In *Sotsial'nyye gruppy i ikh vliyaniye na razvitiye obshchestva v XVI–XIX vekakh / Grupy społeczne i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*, edited by Tamara Bairašauskaitė, 122–136. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Sliesoriūnas, Gintautas. "Czy tak zwane postanowienie wileńskie mogło zostać uchwalone w 1701 roku?" *Zapiski Historyczne* 74/2 (2009): 7–30.
- Sliesoriūnas, Gintautas. "The First Occupation of Vilnius during the Great Northern War." *Lithuanian Historical Studies* 14/1 (2009): 71–104. <https://doi.org/10.30965/25386565-01401006>.
- Vitsko, Dzmitry. "Stanowisko Wiśniowieckich wobec sporów o sejm konny w 1698 roku." In *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, edited by Andrzej Stroynowski, 269–284. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2013.
- Vits'ko, Dzmitryy. "Galoŭny Trybunał VKL 1698 g. Sudovaya rasprava nad Sapegami." *Arche* (2016) issue 3: 84–139.
- Wićko, Dzmitry. "Kampania przedsejmowa 1699 roku w Wielkim Księstwie Litewskim." *Zapiski Historyczne* 79/2 (2014): 29–53.
- Wiśniowiecki, Janusz A. *Ilias Polski (1700–1710)*. Edited by Przemysław P. Romaniuk and Jacek Burdowicz-Nowicki. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2018.
- Wolff, Józef. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*. Kraków: drukarnia Wł. L. Anczyca i spółki, 1885.